

تیوری واتا و ده‌سته‌واژه میتافیزیکیه‌کان لای ق‌تگنشتای

-لیکۆلینه‌وه‌یه‌کی شیکاری-

نال‌ه فه‌رید ئیبراهیم

به‌شی فه‌لسه‌فه، کۆلیجی ناداب، زانکۆی صلاح‌الدین، هه‌ولیر، هه‌ریمی کوردستان، عیراق

Nala.fareed@gmail.com

پ.د. حسن حسین صدیق

به‌شی فه‌لسه‌فه، کۆلیجی زانسته‌ مروّقایه‌تیه‌کان، زانکۆی راپه‌رین، راپه‌رین، هه‌ریمی کوردستان، عیراق

Hassan.25@uor.edu.krd

پوخته

زانباریه‌کانی تو‌ژینه‌وه

به‌رواری تو‌ژینه‌وه:

وه‌رگرتن: ۲۰۲۱/۹/۲

په‌سه‌ندکردن: ۲۰۲۱/۱۰/۵

بلا‌وکردنه‌وه: زستان ۲۰۲۲

وو‌شه سه‌ره‌کییه‌کان

Expression,
Clarification, Meaning,
Science, Metaphysics,
Theory of Meaning.

Doi:

10.25212/lfu.qzj.7.1.10

گرفت‌ی میتافیزیکیه‌کیه‌که له پرسه فه‌لسه‌فیه‌کانی سه‌رده‌م، به تاییه‌ت لای فه‌یله‌سوفی شیکاری " لۆدفیگ ق‌تگنشتاین"، که له په‌رتوکی " تراکتاتۆس" به روونی داکۆکی له ده‌سته‌واژه واتاداره‌کان ده‌کات له به‌رامبه‌ر ده‌سته‌واژه بن واتا‌کان. ده‌سته‌واژه میتافیزیکیه‌کان یه‌کیه‌که بوه له و پرسانه‌ی که ق‌تگنشتاین به هۆکاری نه‌بونی هاوتا و وین‌ی پیکهاته‌کانی له جیهانی ده‌ره‌وه، به بن واتا وه‌سفی کردوه و له هه‌مان کاتدا بن ناماژه و ده‌لاله ناوی هیناوه. ئەم گرفته زیاتر له ریگای شیکردنه‌وه‌ی لۆجیکی بۆ زمان و ده‌ربهرینه‌کان هه‌ول‌دراوه یه‌کلا بکریته‌وه، به‌وه‌ی ده‌سته‌واژه‌ی واتادار ئه‌وه‌یه که شیای ساغکردنه‌وه بی‌ت و هاوتای هه‌بی‌ت له جیهانی ده‌ره‌وه و راسته‌وخۆ باس له فاکت و دیارده‌کانی ناو ئەم جیهانه‌ بکات " جیهانی هه‌ستپیکراو"، به پیچه‌وانه‌وه سه‌رجه‌م ئه‌و ده‌سته‌واژه‌نه‌ی بن واتا ده‌بن که ئه‌و مه‌رجه‌یان تیادا نییه. له هه‌مان کاتدا به‌های راست و چه‌وتی ده‌سته‌واژه‌کان به توانای ساغکردنه‌وه‌یان به‌ستراوه‌ته‌وه، هه‌ر ده‌ربهرین و ده‌سته‌واژه‌یه‌که شیای بریاردان نه‌بی‌ت له‌سه‌ر به‌هاکه‌ی " به راست یان به چه‌وت"، ئه‌وه زانستی نییه و ده‌که‌ویته‌ ده‌ره‌وه‌ی واتا، ده‌سته‌واژه میتافیزیکیه‌کان ئه‌و مه‌رجه‌یان تیادا نییه بۆیه به بن واتا و ناماژه دانراون.

پیشه کی:

ئه و پرسپاره گرنه لیره دا بکریت ئه مه یه، ئایا مه به ست و ئامانجی ڤتگنشتاین له نووسینی په رتووکی " تراکتاتوس " چی بو؟ یه کیک له گرفته کانی فه لسه فه له دوی سه ده ی بیسته وه، بریتی بوه له دیاریکردنی سنوری نیوان " زانست و زپه زانست، تا چهند تراکتاتوس به و ئاقاره دا کاری کردوه، و اتا ڤتگنشتاین کاری بو ئه وه کردوه، که ئه و سنوره دیاری بکات؟ گهر کاری بو دیاریکردنی سنوره که کردوه، پشتی به چی به ستوه بو ئه و دیاریکردنه؟ ئایا بنه مای ساغکردنه وه و تیوری و اتاکان تا چهند ئهرکی ئه وه یان بینیه، که سنوری نیوان دهسته واژه ی راست و دروست و مانادار له دهسته واژه ی ناراست و نادروست و بی مانا دیاری بکن؟ بو وه لامدانه وه ی ئه م پرسپارانه هه ولده ده یین دیدو بو چونی ڤتگنشتاین له سه ر تیوری و اتاکان و دهسته واژه مادار و بی ماناکان بخرینه روو، به تایبته " تیوری و اتاکان " و " بنه مای ساغکردنه وه ."

وه ک ئامازه مان پیکرد، گرفت ی دیاریکردنی سنوری نیوان " زانست و میتافیزیک " یه کیکه له گرفته کانی فه لسه فه ی زانست و زمان، چونکه میتافیزیک به درییایی میژوو روو به رووی ره خنه بوه ته وه له لایهن فه یله سوفان و ریپاز و قوتابخانه فه لسه فه یه کانه وه، به تایبته له یونانه وه تا فه لسه فه ی سه ده کانی ناوه راست و فه لسه فه ی نوئ و گه یشتن به فه لسه فه ی سه رده م. بۆنومه ده بینین " کارناب " له یه کیک له نووسینه کانی " ره تکردنه وه ی میتافیزیک له ریگی شیکردنه وه ی لۆجیکیه وه بو زمان " ئامازه ده کات بو گرفته که، ده لیت: " نه یارانی میتافیزیک زۆرن ههر له گومانگه راکانی یونانه وه تا ده گه یین به ئه زموونگه رانی سه ده ی 19، ره خنه و سه رنجیان له سه ر میتافیزیک هه بوه، به شیک له فه یله سوفان پینانوا بوه که بابه ته کانی میتافیزیک، بابه تی بن که لک و بن سو دن، چونکه له گه ل زانینی ئه زموونی دژ به یه کن، هه روه ها به شیکی تریان ره تکردنه وه ی میتافیزیک بو نادلنیایی زانییه کان و تیپه راندنی گرفته کانی بو سنوری زانینی مرویی ده گه ریته وه، وه به شیکی زۆر له نه یارانی میتافیزیک پینانوا یه کارکردن تیادا بی به ره هم و نه زوو که.

بۆیه مه رج نیه خو مان به وه لامی پرسه میتافیزیکیه کانه وه سه رقآل که یین، به لکو توانا کانمان بو ئه رکه کرداریه کانی ژیانی روژانه ته رخان ده که یین " (صدیق، 2014، ل 140). له قسه کانی " کارناب " در ده که وئ که میتافیزیک سه رچاوه ی گفتوگو بوه له نیوان لایه نگران و دژه کانی، به لام له گه ل

فهيله سوفانى پوزه تيفيزمى لوجيكى هه لويستىكى دوژمنكارانهى وهرگرت له بهرامبهر ميتافيزيك كه نامانج لى دورخستن وهى ميتافيزيكى لن كه وته وه له چوارچيوهى تويزينه وه فهلسه فیه كان به هوى نه وهى دهربرين و دهسته واژه كانى بى واتان.

میتۆدى تويزينه وه:

له م تويزينه وه دا ميتۆدى شيكارى - رهخه نى به كارها توه بۆ شيكردنه وهى دهقه كانى قنگنشتاين و هه لسه نگاندى بۆ ديدو بۆچونه كانى سه باره ت به پرسى واتا و بى واتاى دهسته واژه كان. ليرهدا پيوسته نامازه به ته وه ره كان و به شه كانى بكرىت.

نامانجى تويزينه وه:

بۆ ناساندنى ميتافيزيك وهك گرفتىكى زمانه وانى و دهرخستنى هه لويستى قنگنشتاين بهرامبهر به دهسته واژهى ميتافيزيكى و هوكارى نه وهى بۆچى به بى واتا وه سفى دهكات له بهرامبهر دهسته واژه كانى تر. تا چند له م هه ولهى سه ركه وتوو بوه؟

گرنگى تويزينه وه:

گرنگى نه م تويزينه وه يه له وه دا يه كه سنورىك بۆ ناخافتن و دهربرين و بيركردنه وه ديارى دهكات له ديدى قنگنشتاينه وه، و ئاشنابوونى ئيمه يه به گرنگى فهلسه فهى زمان و فهلسه فهى شيكارى له چوويه تى به لگه هينانه وه له سه ر نه وهى كه چۆن ميتافيزيك و دهسته واژه كانى بى واتا و بى نامازهن.

ته وه رى يه كه م: بنه ماى ساغكردنه وه و دهسته واژهى ميتافيزيكى.

قنگنشتاين خاوه نى ميتۆدى تايبه ت بوه له فهلسه فه دا، دواى خويندى زانستى نه ندازه و گرنگى دان به ته كنه لوجياى فروكه وانى، كارى له سه ر لوجيك و ماتماتيكى په تى كردوو، له سالى 1921 په رتوووكى " تراكتاتوس " " نامه يه كى لوجيكى فهلسه فهى " ده نووسى و براوى ته واوى هه يه به وهى هه موو گرفت و كيشه فهلسه فه يه كانى له و په رتوووكه دا چاره سه ر كردوو. ده گاته نه وهى زوربه ي گرفته فهلسه فه يه كان كه له ميژوووى فهلسه فه دا باسكارون، له راستيدا گرفت نين، چۆنكه به شيكردنه وهى له رووى ريژمان

و واتاوه ، ئه وه ده رده خات ، كه ته نها خراپ تيگه يشتن له چۆنيه تى به كار هينانى لۆجيكى زمان ، ئه و جوړه گرفتانه ي به رهم هيناوه . ليره وه سنوريك بۆ ووشه و دهسته واژه و بيروكه و جيهان دياريدده . ئه م دياريكردنه بۆ خو ي چاره سه ره له دووباره بوونه وه ي گرفته كان . ليره وه فتجنشتاين پيوايه گرفتى بنه رته تى فه لسه فه بري تيه له : " جيا كردنه وه ي ئه وه ي ده كرى گوزارشتى لي بركرى يان ده رباره ي به زرين ، وه له نيوان ئه وه ي ناكرى گوزارشتى لي بركرى ته نها ئاماژه ي بۆ ده كرى "(جيليز، 2009، ل 390-391). ئه مه بۆ خو ي جياوازيه له نيوان زانست و ميتافيزيك ، به وه ي ده قه كانى ميتافيزيك شياوى ده ربرين نين به لكو ئاماژه يان پي ده كرى ت.

ئاشكرايه له م بۆ چونه ي سه ره وه ، مرؤف پيش ئه وه ي پرسيا رى ئه وه بكات " ئايا دهسته واژه يه ك راسته يان چه وته ، ئه وه پيويسته پرسيا رى ئه وه بكات تا چه نده ئه وه دهسته واژه يه مانداره يان مانا له خو ده گرى ت، چونكه ده كرى ت دهسته واژه يه ك له رووى ريزمانه وه دروست بيت ، به لام هيج واتاى نه بيت و بى واتا بيت ، چونكه يه كيك له بيرؤكه بنه رته تيه كانى فتگنشتاين ئه مه يه : " مه رج نيه دهسته واژه يه ك له رووى ريزمانه وه راست و دروست بيت ، واتاداريش بيت "(پۆپه ر، 2018، ل 365).

بۆيه بۆ دياريكردنى دهسته واژه يه ك زانستى و لۆجيكى پيويسته دهسته واژه كه واتاى هه بيت ، چۆن واتاى دهسته واژه ديارى ده كرى ت؟ ئايا هيج ميتود و ريگايه ك هه يه بۆ ئه م دياريكردنه ؟ گه ر وا نه بيت ، ئه وه يه كيك له مه ترسيه كان له روانگه ي فتگنشتاينه وه بري تيه له برياردان له سه ر راست و دروستى هه موو ئه وه دهسته واژه انى كه له رووى ريزمانه وه فۆرمىكى دروستيان هه يه ، ئه مه بۆ خو ي گرفتى گه وره ي فه لسه فه و لۆجيك پي كده هينيت .

فتگنشتاين بۆ ئه م مه به سه ته پشت به ريبازيكى ئه زموونى - شيكارى ده به ستيت و په نا بۆ بنه ماي ساغ كردنه وه ي دهسته واژه كان ده بات ، به وه ي هه ر دهسته واژه يه ك شياوى ساغ كردنه وه و تافيكردنه وه ي راسته وخۆ نه بيت ، ئه وه ناتواين بلين واتاى هه يه . وه ك چۆن له شيكردنه وه ي جيهان و زمان سوودى له و ريبازه وه رگرت . جيهان له روانگه ي ئه وه وه له رووداوى ساده پي كه اتووه ، هيج رووداويك له و رووداوانه په يوه ندى به وى تره وه نيه به هه ر ئامرازيك له ئامرازه كان . ئه و رووداوانه بابته تى تويزينه وه ن كه زانستى ئه زموونى له ريگاي شيكردنه وه وه پي ده گات . زمانيش ليره دا بري تيه له وينا كردنى جيهان وه ك خو ي كه هه يه . بۆيه هه موو ده ربرينيكى له م جوړه راست و هه له له خو ده گرى ، ئه وه ي به هاى راست و هه له له خو نه گرى ، ئه وه واتاى نيه ، نابى قسه ي له سه ر بكرى ، ته نها ئاماژه يان

پینده کرئ، چونکه گهر پیکهاته ی دهسته واژه کان له گه ل پیکهاته ی رووداوه کان هاوشپوه نه بن له رووی چونیه تی و چه ندیتیه وه، ئه وه واتای نییه، بۆیه ناکرئ به لکو مه حاله له رووی لۆجیکیه وه قسه له سه ر ئه و جوړه بابته تانه بکریت.

گهر ئیمه پابه ندی ئه مه بین، ئه وه گرفت و کیشه مان رووبه روو نابیته وه. بۆیه ده لیت: "دهسته واژه کان ته نها ده توانن باس له چونیه تی شته کان بکه ن، نه ک ماهیه ته تی شته کان چیه ن" چونکه "ستراکچه ری هه ر زمانیکی زانستی دروست یه کسانه له گه ل بونیادی ئه نتولوجی جیهانی ریالیتی و بابته تی دهر وه" (صدیق، 2014، ل 91). لیره دا ئیمه له مه به ستی قتجنشتاین به م شیویه تیده گه یه ن، مرؤف مافی ئه وه ی هه یه قسه له سه ر دهسته واژه کانی زانسته ئه زمونییه کان بکه، چونکه هه موو ناخافتنیک له دهر وه ی زانسته ئه زمونییه کانه وه ده بیته قسه ی پروپوچ و بی واتا.

هه ر کاتیک فه یله سوف یان که سی ساده له و سنوره دهر بچیت ئه وه گرفت ی رووبه روو ده بیته وه، بۆیه پپووسته ئه مه بزاینن که زۆربه ی گرفته کانی فه لسه فه به دریزی میژوو له راستیدا گرفت نین به لکو خراب به کارهینانی لۆجیکی زمانه له دهر برین و بیرکردنه وه و ناخافتن. قتجنشتاین ئاماژه بۆ ئه مه ده کا و ده لیت: "زۆربه ی ئه و پرسیار و دهسته واژانه ی دهر باره ی بابته فه لسه فه یه کان و تراون و نوسراون هه له نین، به لکو له رووی واتاوه بی واتان و به تالن، بۆیه ناتوانین وه لامی ئه و جوړه پرسیارانه بدیه نه وه، ئه وه ی دهر کرئ قسه ی له سه ر بکه یه ن ئه وه یه بلین پرسیار ی بی واتان، که واته زۆربه ی پرسیاره کان و دهسته واژه کان له خراب تیگه یشتن له لۆجیک زمانه وه سه رچاوه بیان گرتوه" (قتجنشتاین، 1968، ل 83). به لگه ی قتگنشتاین له سه ر میتافیزیک ئه وه یه که له تراکتاتؤس دا باسی گرفت ی میتافیزیک ده کات و پپوایه راستیه میتافیزیکیه کان دهر باره ی په یوه ندی نیوان زمان و واقع هه له یه و ئه و په یوه ندیه یه پیناسه ناکرئ چونکه میتافیزیک به دیاریکراوی فه لسه فه یه کی نه گونجاو ناراستی رابردوه ، فه لسه فه ی ره وا ره خه کردنی زمانه . میتافیزیک کار له سه ر زمان ناکات به لکو پرس ی بوون و چه ند چه مکیکی میتافیزیکی هه ر بوونیکی زمانه وانیه دهره زمان نییه واتا له دهر وه واقع نییه " (جه مال، ۲۰۱۴، ل ۱۲۵).

یه که م: دهسته واژه کان له نیوان واتا و بی واتایی.

دهسته واژه زانستی و واتاداره کان ته نها ئه وانن باس له شته کان ده که ن وه ک ئه وه ی هه ن بی ئه وه ی باس له "شت له خویاندا بکه ن" یان ماهیه ته تی شت چیه؟، لیره وه قتجنشتاین ستراکچه ری زمان ی به

فاکتی واقیعی - بابتهی و زانستیه وه بهسته وه، هه ر قسه کردنیك یان ده ربړینیك له ده ره وه ی ئەم چوارچیه به بئ واتا ده بیته. بویه ئاماژه به وه ده كات و ده لیته: "سه رجه م ئەو فه رمانانه ی، كه به ده ركپيكردی هه سته ی - ئەزموونی یه كلانا بیته وه ئەوا ته نها قسه ی پوچه "(موسى، 2002، ل 30).

لپه ردا ره خنه ی قهنگشتاين روون و ئاشكرايه بۆ سه ر میتافیزیك چونكه به و پیه وه ره بیته هیج ده سته واژه یه كى میتافیزیكى واتای نییه. پیه وایه جیهان له فاكته پيكرهاتوو، بریتیه له بابته ی ساده كه ده سته واژه ی ساده گوزارشتی لیده كا و له رووی لۆجیکیه وه سه ره بخۆن، بۆ ئەوه ی رسته یه كه ئاماژه ی هه بئ ئەوا پیه وسته گوزارشت له ده سته واژه یه كى سه ره تایی راست یان هه له بكات، یان گوزارشت له ده سته واژه یه كى بكا كه پيكرهاته كه ی بۆ ده سته واژه ی سه ره تایی راست یان هه له بگه ریته وه، له م دۆخه دا هه موو ده سته واژه یه كى لپكدراره بریتیه له هاوبه ندی راستی بو ده سته واژه سه رتاییه كانی بابته ی گهتوگۆكه. بویه كاتیك ده ربړینه میتافیزیكیه كان نه ده سته واژه ی سه رتاییین و نه هاوبه ندی راستین بو ده سته واژه سه رتاییه كان، ئەوا ته نها ده بنه ده ربړینی بئ واتا(صدیق، 2014، ل 93).

ئەم په رسیاره گه رنگه، كه پیه وسته ئیمه وه لآمی بده ینه وه، ئایا واتای ده سته واژه چیه و چۆن ده زانیین كام ده ربړین و رسته و ده سته واژه یه واتاداره و ئەویتر بئ واتایه؟ بۆ وه لآمی په رسیاره كه ده چینه وه لای ده قه كانی تراكتاتۆس و بزانیین قهنگشتاين چی ده رباره یان وتوه. سه باره ت به "واتای ده سته واژه" ئیمه ده زانیین له ده سته واژه دا بۆچون و هه لویستیک دروست ده بیته، له ریگای ئەزموون و تاقیکردنه وه. له جیاتی ئەوه ی بلین ئەم ده سته واژه یه ئەو واتایه له خو ده گریته، ئەوه ده لپن ئەم ده سته واژه یه هه لویستی ئەمه و ئەوه له خو ده گریته (قهنگشتاين، 2015، 4.031).

ئەمه ئەوه ده گه یینیت، كه "واتای ده سته واژه بریتیه له وینه ی واقیع" یان "ده سته واژه باس له شتیك ناكات به ئەندازه ی ئەوه نه بیته، كه وینه كه ی له وه ده چیت" و "ئوه ی له ده سته واژه كه ده چیت واتا كه یه تی" (پۆپه ر، 2018، ل 367). به م جوړه ده توانین بلین راستی و دروستی ده سته واژه كان به ستراون به هه بونی ئەو دۆخه ی باسی ده كات، به پیه وه وانه وه ده سته واژه كه چه وت و ناراست ده بیته، واتا ئەوه ی ده بیته پیه وه بۆ راست و واتایی ده سته واژه كه بریتیه له "فاكته كانی واقیع" به م جوړه "واقیع به ده سته واژه كان به راورد ده كریته" بۆ ئەوه ی بزانیته تا چه ند ده سته واژه كه راست و واتاداره، چونكه ناکریته ده سته واژه كه راست و چه وت بیته ته نها به ریگای گه رانه وه و به راورد کردنی له گه ل فاکته كانی واقیع یان ده سته واژه كه وینه و فۆرمیک بیته له واقیع (پۆپه ر، 2018، ل 367).

لېرەدا لە واتاى دەستەواژەكان تېدەگەين و دەزانين، كە واتاين ھەيە بەو مەرجهى گەر بزائين ئەو فاكتهى باسى دەكات چى دۆخېك لە خو دەگرېت. چونكە ڤتگنشتاين دەلېت: "بۇ ئەوھى توانام ھەبېت و بلېم، سەبارەت بە دەستەواژەيەك، كە راستە يان چەوتە، مەرجه و پېويستە لە ژېر چى بارو دۆخېكدا بتوانين وەسفى بكەين بە راست، تا بتوانم واتايەكەيش ديارى بكەم" (ڤتگنشتاين، 2015، ل 4.063). كەواتە روون و ئاشكرايە دەستەواژە ميتافيزيكيەكان ئەو دەربرين و وتراوانەن كە بە روونى گوزارشتيان لېى ناكړېت، تاكە ھۆكار بۇ ئەمە بریتىيە لەوھى ھېچ فاكتهى سادە يان لېكدرائى نېيە لە جىھانى دەرەوھە ھاوتاي پېكھاتەى دەستەواژەكان بن، ئەمە ھاوشپوھى سوفىگەراكانن كاتېك ئاماژە بە دۆخەكانيان دەكەن لە كاتى وەجدا. لېرەدا ڤتگنشتاين "دەستەواژەى ئەتومى" بۇ ئەو دەربرينانەى زمان بەكارھېناوھە كە بو سادترين جۆر دابەش ناكړين. ئەم دەستەواژەانەن راستەوخو وەسفى پېدراوھە ھەستىەكانمان بۇ دەكەن كە لە دەرەوھە پېمان دەگەن، ھەر دەربرينيك راستەوخو بە روونى باس لە پېدراوېكى ئەزموونى يان ھەستى نەكات بې واتايە، ئەوھى راستەوخو باس لەو پېدراوھە دەكات پېدەوترى "دەستەواژەى پروتوكول" (صدىق، 2014، ل 93).

ئەوھى لەم قسانەى سەرەوھە بۆمان رووندەبېتەوھە بریتىيە لەوھى، كە واتاى دەستەواژە دەبېتە بنەمايەك بۇ پېدانى رەسەنايەتى بە دەستەواژەكە نەك راستى و دروستى دەستەواژەكە لە روونى فۆرمى زمانەوانىيەوھە، چونكە بە نسيبەت ھەموو دەستەواژەيەك، واتاكەى بریتىيە لە جەوھەرەكەى. بۆيە ڤتگنشتاين دەلېت: "بابەتى جەوھەرى لە ھەموو دەستەواژەيەك بریتىيە لە ھاوبەشېكردن سەرجم دەستەواژەكان، كە گوزارشت لە ھەمان واتا دەكەن" (پۆپەر، 2018، ل 366). ئەوھى لېرەدا روون و ئاشكرايە ئېمە ناتوانين بريار لەسەر ھەموو دەستەواژەيەك بەدين كە واتادار و راست و دروستە گەر ئەو مەرجانەى تىادا نەبېت، كە پېشتر ئاماژەيان پېكراوھە، واتا دەبېت دەستەواژەكە بەلاى كەمەوھە ئاماژە بېت بۇ دۆخېك لە دۆخەكانى جىھانى دەرەوھە، يان ھاواتا دەبېت لەگەل فاكتهكانى واقع. چونكە ڤتگنشتاين سەبارەت بەمە دەلېت: "ھەموو دەستەواژەيەك وەسفى دۆخېك دەكات، ئەو دۆخە يان ھەيە يان نېيە، گەر ھېچ بواریك بۇ ديارىكردنى ئەو دۆخانە نەبېت، كە دەبنە ھۆى پشتراستكردنەوھى دەستەواژەكە، ئەوھە ھېچ جۆرە واتايەك لە خو ناكړېت، چونكە واتاى دەستەواژە بریتىيە لە ميتۆدى ساغكردنەوھى دەستەواژەكە" (پۆپەر، 2018، ل 368).

- جۆرهكانى دهستهواژه لای قتگنشتاین

ئەوهی بۆ ئیلمه روون و ئاشکرایه له قسهكانی قتگنشتاین سێ جۆر دهستهواژه هەن ئەوانیش: ئەو دهستهواژانهی هاوتایان له جیهانی دەرەوه ههیه وهك " دهستهواژهی ئەزموونی"، ئەو دهستهواژانهی هاوتایان نییه له جیهانی دەرەوه وهك " ئاسمان سامالە"، ئەمانه بریتین له " نیمچه دهستهواژه" یان " دهستهواژهی بن و اتا" بۆیه پێویسته له فەلسەفه دووربخیرنهوه، وهك "ئەسپی بالدار". بەلام جۆری سییههه له دهستهواژهكان بریتین له دهستهواژهی شیکاری، وهك دهستهواژهكانی لۆجیک و ماتماتیک، ئەم جۆره بەردهوام راستن بۆ ههموو شیمانیهکی راست له دهستهواژه ئەتومیبهکاندا، چونکه باس له هیچ شتیك ناکەن، وهك " ئاسمان یان سامالە یان ههتاوه یان ههوره یان بارانه(صدیق، 2014، ل 94). بەلام ئەمه واتای ئەوه نییه ئەو جۆره دهستهواژانه هیچ رۆلیان نییه یان گرنگ نین، بەلکو گرنگی ئەو دهستهواژانه وهك گرنگی سفر وایه له سیستهمی هیمایی ماتماتیکدا هەر چەنده به کۆمهلهیهکی بەتال ناسراوه. سهبارەت به جۆریکی تری دهستهواژه " دهستهواژهی ناکۆک" ئەمهیش شیکارییه – بەلام بەردهوام نادروسته – به نسیبهت سهرحهه بههاکانی راستیهوه، به نمونه کاتی دەلین: " ئاسمان باراناوی و باراناوی نییه"، ئەم دهستهواژهیه راست نییه ئەگه ریش ئاسمان باراناوی بێ یان نا، چونکه هیچ شتیك دەربارەى جیهانی دەرەوه دەرنابری، بۆیه ناراستیهکهی له ناخی خویدا ههلقولاًوه(صالح، 2008، ل 90).

بەم شیوهیه بۆمان دەرکەوت که دهستهواژهی شیکاری و ئەزموونی راست و ههله له خو دەگرن، بەلام هەرچی نیمچه دهستهواژهیه ناکرێ ههمان بریاری لهسهه بدهین به راست یان ههله، بەلکو له ئەسڵدا بێ واتایه. بێ واتای ئەو جۆره بۆ نهبوونی هاواتا دهگهڕیتهوه له جیهانی دەرەوه، بابەتهکانی میتافیزیکی بۆیه زمان ناتوانێ گوزارشتیان لێی بکا تهنه ئاماژهیان پێی دهکا، ئەمه بوخۆی دەرچوونه له سنوری زمان، له تواناکانی زمان به پێی تیۆری زمانی ویناکردن " وینیهی"، زمان گوزارشت له جیهانی دەرەوه دهکا وهك ئەوهی ههیه، کهواته سنوری زمان بریتیه له سنوری جیهان، بۆیه هەر شتیك له جیهانی دەرەوه بوونی نهبێ یان له دۆخی ههبوون نهبێ ئەوا مهحاله زمان بتوانێ گوزارشتی لێی بکا. بۆیه پێویسته له ئاستی ئەوانهی بوونیان نییه له نیو جیهاندا بیدهنگ بین(صدیق، 2014، ل 95).

که واته زۆربه ی دهسته واژه و پرسپارانته ی له په رتووکه فه لسه فه کانداهاتوون، ناراست نین، به لکو بئ واتان، بۆیه ناتوانین وه لآمی ئه و جوړه پرسپارانته بدهینه وه . هۆکاری ئه مه بۆ سه رنه که وتنی فه یله سوفان ده گه ریته وه له خراپ تیگه یشتن له لۆجیکی زمان (جیلز، 2009، ل 405). لیره دا به روونی دباره که مرۆف و تواناکانی سنورداره له هه موو بواره کانداهاتوون مرۆف توانا ئه قله یه کانی سنورداره، که واته مه حاله بتوانی ئه وه ی به هزی مرۆفدا دیت له بیروکه و ئایدیا ده ری ببری بئ ئه وه ی گرفتی تووش بئ. ره خنه ی قنجشتاین له میتافیزیک به وه ی دهسته واژه کانی بئ واتان، مه به ستی ئه وه یه هه ر کاتیک مرۆف سنوری زمان و جیهانی سروشتی به زان، رووه جیهانی میتافیزیک چوو، ئه و کاته وته کانی بئ واتا دهن چونکه هیچ هاواتایه ک نییه بۆ پیکهاته ی دهسته واژه کانی له جیهانی ده ره وه.

که واته وه ک قنجشتاین ئاماژه ی بو کردوو پۆیسته مرۆف ته نها قسه له سه ر زانسته سروشتیه کان بکا. به لآم له لایه کی تره وه ده بینین له ئیستادا له نیو هه ندی تیۆری زانستیدا باس له هه ندی تیگه و چه مک ده کری له نیو دهسته واژه کانداهاتوون گه ر ئیمه به پیی پۆه ری قنجشتاین لیکدانه وه ی بۆ بکه ین، ئه و هه موویان بئ واتا ده رده چن، به لآم ئه مه راست نییه، چونکه زانست سنوری جیهانی ده ره وه " جیهانی بینراوی " بریوه، که وتوو ته وه نیو جیهانیکی تره وه که به " جیهانی نه بینراو " ناوده بری، بۆیه ناکری بلین دهسته واژه کانی بئ واتان، ئه مه بوخۆی میتافیزیای زانسته یان " خه یالی زانستی ".

ته وه ری دووه م: ره خنه ی قنجشتاین له میتافیزیک:

ده کری بلیین هۆکاری سه ره کی هه لوشاندنه وه ی میتافیزیک لای قنجشتاین و فه یله سوفانی پوزه تیفیزمی لۆجیکی بۆ تیۆری واتا ده گه ریته وه . بۆ نموونه گه ر بلیین جوړی دهسته واژه کان که به های راست و هه له ، یان گریمانته ی راست و هه له، له خو ده گرن، ته نها ئه و سی جوړه بو که پیشترا ئاماژه مان پیکردن، که واته دهسته واژه کانی میتافیزیک له ژیر هیچ له و جوړانه وه پو لین ناکرین، بۆیه ده که ونه ده ره وه ی واتا وه یان بئ واتا دهن (صدیق، 2014، ل 96).

لیره وه یه که قنجشتاین باس له میتافیزیای نامومکین ده کا، چونکه دارشتنی دهسته واژه ی میتافیزیکی مه حاله نه ک له بهر ئه وه ی که بئ واتایه، به لکو خودی زمان ناتوانی به لگه ی میتافیزیکی دروست بکا. ئه مه له کاتیکدایه که قنجشتاین به پیی تیۆری ویینه یی هه لوشاندنه وه ی میتافیزیک راده گه یینیت، بناغه ی تیۆره که پشت به بیروکه ی ئه وه ده به ستیت که هه موو دهسته واژه یه کی ئه تومی

پێویستی به بوونی فاکتیکی ساده ههیه له به‌رامبه‌ردا. وه‌ك خۆی ده‌لێت: " ساده‌ترین ده‌سته‌واژه، ده‌سته‌واژه‌ی ئه‌تومیه، بوونی فاکتیکی ئه‌تومی ده‌سه‌لمینی " (جیلین، 2009، ل 407).

بۆیه قنجنشتاین له هه‌لۆشانده‌وه‌ی میتافیزیکیدا، پێیوایه کاتیک فیه‌لسوفان بۆ گوزارشتکردن له تیرامانه‌کانیان په‌نا بو زمان ده‌به‌ن به‌لام به‌ خرابی لۆجیکی زمانه‌که به‌کارده‌هێنن، هه‌ر بۆیه ده‌سته‌واژه‌کانیان بۆ واتا دهرده‌چن، چونکه له‌گه‌ڵ ریساکانی زمان و لۆجیک هاتوانین. بۆیه کاتیک فیه‌لسوف زمان به‌کارده‌هێنیت وه‌ك هه‌ولێک بۆ نیشاندانی ستراکچهری میتافیزیانه‌ی جیهانی ریالیتی، ئه‌وا ناچار ده‌بیت هه‌ندیک دهربرینی بۆ واتا دروست بکات به‌ مه‌به‌ستی گوزارشتکردن له‌و جیهانه. لێره‌وه‌یه زۆربه‌ی ده‌سته‌واژه میتافیزیکیه‌کانی به‌ره‌مه‌ فله‌سه‌فیه‌ی کلاسیکه‌کان ناراست نین به‌لکو بۆ واتان، تاکه هۆکاری ئه‌مه خراب تیگه‌یشتنه له‌ چۆنیه‌تی به‌کارهێنانی زمان له‌ دهربرینییدا.

بۆیه قنجنشتاین له‌ په‌رتووکی شین ده‌لێت: " فیه‌لسوفان زۆر جار میتۆدی زانستیان له‌ به‌ر چاو گرتوه و هه‌ولێ ئه‌وه‌یان داوه هه‌وشپوه‌ی ئه‌وان په‌رسپاره‌کانیان بکه‌ن و وه‌لامیشیان بده‌وه، ئه‌م جۆره هه‌ول‌دانه سه‌رچاوه‌ی راسته‌قینه‌ی دروستبوونی میتافیزیکه " (صدیق، 2014، ل 97). واتا ئیمه هه‌ر وتار و قسه‌کردنیک دهرباره‌ی ئه‌و بابته‌نه‌ی ده‌که‌ونه دهروه‌ی جیهان " بابته‌ی جیهانی دهروه‌ی جیهان " ئه‌و وتار و قسه‌کانمان بۆ واتا دهن، چونکه جیهان یان کۆی جیهان بریتیه له‌ کۆی رووداوه‌کان، زمانیش بریتیه له‌ کۆی ئه‌و ده‌سته‌واژه‌ی گوزارشت له‌و رووداوه‌کانه ده‌کات.

بۆیه هه‌ر وتار و قسه‌کردنیک له‌ دهروه‌ی ئه‌و جیهانه وتاری بۆ واتا ده‌بیت چونکه هه‌یج جۆره بابته‌یک له‌ خۆ ناگرێ که ئیمه قسه‌ی له‌سه‌ر که‌ین، بۆیه له‌ دهروه‌ی ئه‌و جیهانه شوینیکی نیه بابته‌ی تر له‌ خۆ بگرێ و که‌سی میتافیزیکی بیکاته بابته‌ی دهربرینی خۆی ". مه‌رجی ئه‌وه‌ی دهربرین و ده‌سته‌واژه‌کان واتایان هه‌بیت ئه‌وه ده‌بێ به‌های راست یان چه‌وت له‌ خۆ بگریت، وه هه‌یج ده‌سته‌واژه‌یه‌ک راست یان چه‌وت نابیت گه‌ر په‌یوه‌ندی به‌ رووداوه‌کانی جیهانه‌وه نه‌بیت. بۆیه کاتیک ئیمه ده‌لێن " ئاسمان ساماله " یان " ئاسمان هه‌وره " ئه‌وه ده‌توانین راسته‌وخۆ به‌ گه‌رانه‌وه‌ی بۆ جیهانی دهروه راست و چه‌تی ده‌برینه‌که به‌سه‌لمینین چونکه باس له‌ یه‌کیک له‌ دۆخه‌کانی جیهان ده‌کات که له‌ رووی لۆجیکیه‌وه شیاوه جیهان یه‌کیک له‌ دۆخه‌کان بێت.

به‌لام کاتیک ده‌لێن " ئاسمان ساماله و هه‌وره " ئه‌وه ده‌بنین بۆ بریاردان له‌سه‌ر به‌های ده‌سته‌واژه‌که توشی گرفت ده‌بین له‌ به‌رامبه‌ر جیهاندا هه‌یج دۆخیک نیه له‌و ده‌سته‌واژه‌یه بچیت، ناگرێ جیهان یه‌کیک

له وو دۆخه ی تىادا بىت، بۆيه ناچارين بلىن دهسته واژه كان بى واتا چونكه راست و چه وتى تىادا نيه. ليره دا ئه ركى فه لسه فه شيكر دنه وه يه بۆ دهسته واژه كان و پيكراته كانى و هاو تاكر دنى له گه ل ئه وه ی له جيهانى ده ره وه دا هه يه، بۆيه ناكرى بلىن فه لسه فه گه رانه به دواى راستيه كان يان دۆزينه وه ی راستيه كان، چونكه ئه وه ئه ركى زانسته كانه، به لكو پيويسته فه لسه فه به ئه ركى راسته قينه ی خۆى هه لسىت كه ئه وىش برىتیه له ديارىكر دنى ئه وه ی شياوه بىر لى بكرىته وه له گه ل ئه وه ی كه ناكرى بىر لى بكرىته وه، دانانى سنوره بۆ بىر كرنه وه و دوا جارىش بۆ ده ربىنه كانمان.

ليره وه بۆمان روونده بىته و له قسه كانى قتگنشتاين ديارىكر دنى ئه ركى فه يله سوفه. له روانگه ی ئه وه وه ده بى فه يله سوف هه ستى به كارى شيكارى لۆجىكى بۆ دهسته واژه كانى زانست نه ك به كاره پىنانى ده ربىن و دهسته واژه بۆ وه سفكر دنى جيهان و گه ردوون، ئه مه كارى زانسته نه ك فه لسه فه. به لكو ئه ركى فه لسه فه برىتیه له شيكر دنه وه ی لۆجىكى بۆ ده ربىنه كان. كه واته فه يله سوف ده بى شيكر دنه وه ی لۆجىكى بۆ ده ربىنى زانكان بكا به مه به ستى روونكر دنه وه ی و اتاى ده ربىنه كان و جياكر دنه وه يان له ده ربىنى بى و اتا (عبدالرحمن، 1993، ل 50). قتگنشتاين پىى وايه كه ميتافىزىك راڤه جيهانى كرده به پىى ياساىه كى گه ردوونى له به ره وه ی كه وتۆته وه هه له وه دياره كاتىك فه يله سوفه كان دهسته واژه يه ك بۆ "بوون" به كار دىن ده يانه وى جه وه هه رى شته كه ده ستىشان بكن به لام ئه وه دهسته واژه به م ئاساىيه له زماندا به كار دى بىگومان نه خىر، بۆيه قتگنشتاين ده لى "ده بى دهسته واژه كان له ميتافىزىك ه وه بۆ ماناى رۆژانه و ئه وه به كاره پىنانه باوانه ی له ژبانه ی ئاساىى دايه بگۆرىن. (جه مال، ۲۰۱۴، ل، ۱۲۴)

ته وه رى سىيه م: ميتافىزىك و تىورى و اتا:

يه كىك له گرفته فه لسه فه كانى سه رده مى قتگنشتاين برىتى بوه له گرفته ديارىكر دنى سنورى نىوان زانست و نازانست، كه به گرفته ره تكر دنه وه ی ميتافىزىك ناسراوه، ره گ و رىشه ی ئه م گرفته بۆ "دېقىد هىوم" ده گه رىته وه.

ليره وه ده توانين بلىن تىورى "واتا" يان چه مكى "واتا" لای قتگنشتاين له بنه رته دا به رنامه يه كه بۆ ديارىكر دنى سنورى گرفته كه، و اتا ئه وه ی شياوى وتن و ده ربىنه ئه وه زانسته، ئه وه ی شياوى وتن و

دهربرىنى نیهه ئه وه ناوانسته. بۆیه ده توانین بڵین قتگنشتاین له فهلسه فهى یه که میدا زیاتر هه و لیداره و ئه و گرفته چاره سه ر بکات و ئه مه هۆکارێک بوه بو نوینى تراکتاتۆس (پۆیه ر، 2018، ل 372). بۆیه ده بینین قتگنشتاین ده لیت: " نامانج و مه به ست له نوینى تراکتاتۆس دیاریکردنى سنورى هزر و بیریکردنه وه یه، نه ک ته نها بیریکردنه وه به لکو ئه زموون و شاره زایى بیریىش، بۆ ئه م کاره پيويسته سه ره تا ئیمه لایه نیک هه بیئ، که شیاوی بیریکردنه وه بیئ، بۆ ئه وه ی به شه که ی تری بابته که که شیاوی بیریکردنه وه نیهه دیاری بکه یین (پۆیه ر، 2018، ل 373). بیگومان ئه م کاره به تیوری واتاکان ده کریئ و به تایبهت به بنه ماى ساغکردنه وه ی دهسته واژه کان. که واته له تیوری واتاوه قتجنشتاین گه یشته ئه وه ی که سی جور دهسته واژه هه ن له رووی واتاوه:

1. دهسته واژه ی واتادار بریتیه له وانیه که فاکته کان وینا ده که ن، ئه وانیش رهنگه راست بی یان ناراست، به پيى بونی یان نه بونی فاکته هاوتاکانى.
2. دهسته واژه ی بی واتا، بریتین له و ده بریبنانه ی که راست و هه له له خو ناگرن، چونکه بی واتان، له بهر نه بونی هاوتایان له جیهانی دهره وه. بۆیه هه ر دهسته واژه یه ک له خویدا گه ر وینیه دۆخیکی راسته قینه و هه بوو یان دۆخیک شیاوی ویناکردن نه بیئ، ئه و دهسته واژه یه بی واتا ده بیئ، بۆ ئه وه ی دهسته واژه کان واتایان هه بیئ، ئه وه پيويسته هه بونی دۆخیک یان نه بونی ئه و دۆخه پشتراست کاته وه، به پیچه وانه وه بی واتا ده بیئ، ئه مه له دهسته واژه میتافیزیکه کانداهیه. چونکه واتای دهسته واژه له روانگه ی قتگنشتاینه وه به م جوره یه: " واتای دهسته واژه بریتیه له وه ی وینای ده کات، دهسته واژه ییش وینیه جیهانی دهره وه یه " واقع"، دهسته واژه کان بریار له هیچ شتیك ناده ن به ئه ندازه ی ئه وه ی وینیه نه بیئ، له کو تاییدا ئه وه ی نوینه رایه تی دهسته واژه ده کات واتاکه یه تی" (پۆیه ر، 2018، ل 367).
3. دهسته واژه ی شیکاری بریتیه له وانیه که وینیه فاکته کان ناکیشن، بۆیه بۆ ئاستی دهسته واژه ی راسته قینه به رز نابیته وه، به لام له هه مان کاتدا له ريسا و یاساکانی پیکه پینانی رسته و دهسته واژه دهرناچیت. وه ک دهسته واژه کانى لۆجیک و ماتماتیک، ئه م جوره ناوی دهسته واژه ی له " دهره وه ی واتا" ی لپناره وه، له بهر نه بونی په یوه ندی لیکچواندن له گه ل واقعیدا (صدیق، 2014، ل 98).

لیره دا به روونی دیاره، که میتۆدی راسته قینه ی فه لسه فه بریتیه له " روونکردنه وه و دیاریکردنی سنوری نیوان ئه وه ی شیایوی وتن و ئه وه ی شیایوی وتن نییه"، له رێگای تیۆری واتاکانه وه ده توانین ئه وه وشه و چه مک و زاراوانه دیلری بکه ین که به تال و بی واتان، به شیکردنه وه ی پیکهاته ی دهسته واژه کان ده ره ده که ویت بۆچی به شیک له دهسته واژه کان بی واتان، چونکه بی واتای دهسته واژه یه که ده گهریته وه بۆ ئه وه ی، که نه ماتوانیوه واتا به هه ندیک له وشه کانی ببه خشین وه که ئه وه ی بلین " سوکرات متماه" لیره دا ده بینین له پیدانی واتا به وشه ی " متماه" سه رکه وتوو نه بوینه، چونکه وشه که هه یچ شتیک ده باره ی جیهان نالیت (پۆیه، 2018، ل 375).

به لام سه باره ت به سه رچاوه ی واتای دهسته واژه کان ده بینین که قه تجنشتاین پپیوايه بۆ " دهسته واژه بنه ره تیه کان" ده گهریته وه، به وه ی که ئه وه دهسته واژه نه واتا به دهسته واژه کانی تریش ده به خشی. لیره دا پرسیا ریکی زۆر گرنگ ئاراسته ی قه تجنشتاین ده بیته وه ئه ویش: ئایا قه تجنشتاین مه به سته ی خۆی له " دهسته واژه ی بنه ره تی" روونکردوته وه ؟ ئه وه دهسته واژه یه له چی پیکه اتوو ه؟ له ئه زموون یان شارازیی ؟

بۆ وه لامی ئه وه پرسیا رانه ده بینین " آی . ج . مور" له په رتووک ی " پوزه تیفی زمه کان چۆن ده روانه فه لسه فه " ده لیت: " قه تجنشتاین ناوه رووک ی دهسته واژه ی بنه ره تی رووننه کردته وه که له چی پیکه اتوو ه، هه روه ها ئه وه یشی روون نه کردوو ته وه له چ کاتی که مرۆف ده که ویته نیو میتافیزی که وه، بۆیه هه ر کاتیک هه ولی دیاریکردنی سیماکانی واقیع به گشتی بدريت، وه که ئه وه ی بلین ئه مه دوا توانایه بۆ ئه وه وه سفه، به سه به ت قه تجنشتاینه وه بریتیه له هه ولیکی میتافیزیکی، ئه م جۆره نموونانه جیاوازی ناکات له نیوان ئه وه فاکتانه ی ره نگه گه ردوون له خۆی گرتبێ - له گه ل ئه وه ی که رووده دا، چونکه به وه وه سف ده کړی که شتیکی روحی بی - به واتای ئه وه ی هه والی ربالیته نییه. که واته هه یچ ده باره ی جیهان ده رنابری (صدیق، 2014، ل 98).

لیره وه گومان و پرسیا ر که وه ته نیوان شوینه که تووانی قه تجنشتاین ده باره ی کرۆکی دهسته واژه ی بنه ره تی، به وه ی که بریتی بی له هه والی ته ماشاکراو یان بریتی بی له هه ست و نه سته ی که سیتی خۆی که سه که یان ئاماژه بی بۆ رووداوه سروشتیه کان، به لام له وه دا کۆکن دهسته واژه ی بنه ره تی بریتی بی له وه به ردی بناغه یه که دوا جار بۆ ساغکردنه وه ی ئه زموونی دهسته واژه کانی تر بۆی ده گهریته وه، چونکه دوا جار به رپرسه له پیدانی واتا به دهسته واژه کان، لیره وه یه واتای دهسته واژه بریتیه له میتۆدی

یه کلاکه ره وهی راستیتی دهسته واژه که. به نمونه دهسته واژه یه کی وهك (ق) واتای هه یه بریتیه له هاوبه ندى راستی دهسته واژه ساده کان که له ته ماشا کردنه وه سه رچاوه ی گرتووه، وهك چۆن بۆمان هه یه به های راستی ئه وه دهسته واژه سادانه له ریگای ته ماشا کردنه وه دیاری بکه ین، به هه مان شیوه ده توانین جه خت له راستی (ق) بکه ین به وهی که راسته، ئه مه بریتیه له پیوه ری سه لماندنی راستی لای گروپی قیینا (صدیق، 2014، ل 100).

به م جوړه ده توانین بلین فتگنشتاین له ریگای میتۆدی دیاری کردنی سنوری نیوان دهسته واژه ی واتادار و بی واتا، توانی زانستی سروشتی له میتافیزیک جیابکاته وه. لیره دا گهر بیرسین ئایا دهسته واژه میتافیزیکه کان چاره نووسیان چۆن ده بی له گه ل ئه وه پیوه ره دا؟ له هه مان کاتدا ده زانین هه ندى له دهسته واژه زانستیه کان تیوره هاوچه رخه کانى گه ردووناسی و فیزیای کوانتوم ریساکانی ئه وه پیوه ره نایگریتیه وه؟ ئایا به هه مان دهسته واژه میتافیزیکه کان رفتار یان له گه لدا ده کری؟

میتافیزیک به پیی ئه م پیوه ره بی هیچ واتای نامینیت، بی واتا ده بیت، ئه مه بۆ بۆچوونه کانى قنجنشتاینی یه که م ده گه ریته وه له په رتووکى " تراکتاتوس". به لام له گه ل قنجنشتاین دووم له په رتووکى " تویژینه وه فه لسه فه کان" ده بینین هه لویستی ده رباره ی بۆچوونه کانى تراکتاتوس گورا، به وهی وشه کان واتایان له ریگای به کاره ینانیه وه ده رده که وى، به مه ده وترى گه مه ی زمان. له نیو ئه وه گه مه دا واتای وشه کان ده گورى. ئه م وه رچه رخانه ده کری وهك پاساو بۆ بۆچوونى " کارل پوپه ر" به یه یه نه وه کاتى ده لیت دهسته واژه میتافیزیکه کان به گشتی واتایان هه یه. به نمونه گه ر بلیین کۆمه لى که س له شه وى چوارشه ماندا به رده وام کۆده بنه وه بۆ گفتوگو کردن و دیالوک ده رباره ی پرسه میتافیزیکه کان، ره نگه ئه وه که سانه پیاوانى ئاین بن یان فه یله سوفی هیکلى بن. گومانى تییدا نییه هه ندى وشه و زاراهه و ده برین به کارده هیین وهك " ماهیه ت" یان " بناغه ی بوون" یان " دیالیکتیک". ئه م جوړه دیالوکه به شیوه ی هه ره مه کی ئه نجام ندرى به لکو پشت به ستن به میتۆدیکی بابه تی دیالوک ده که ن. بۆیه کاتیک که سیکى سه ره تایی " فیرخواز" به نمونه، ده برینیک به شیوه یه کی نادرست به کارده هیینی ئه وه له لایهن ئه وانى تره وه سه رزنشت ده کری و دوور ده خریتیه وه تا ئه وه کاته ی هه له کانى راست ده کاته وه. له نیو ئه وه کۆمه له نه دا که سانى به توانا و شارازه ناسراون که گیوگرتن له وته کانى جیگای شایسته یه، یان پیویسته به وردى گوئى له قسه کانى بگرین. لیره دا ئیمه زمانمان هه یه وهك گه مه یه ک - بریتیه له چالاکییه کی ئاراسته پیکه ر یان فورمیکه له فورمه کانى ژبان. له گه ل گه مه ی

زماندا وشه و دەربرینه‌کان به پپی یاسا و دابونه‌ریت خۆی به کاردیت. بۆیه له تیۆری قتجنشتایندا پیویسته ئیمه دان به‌وه‌دا بنه‌یین که ئه‌و وشه دەربرینه‌کانه و اتایان هه‌یه و دیالوکی میتافیزیکیش واتای هه‌یه (جیلیز، 2009، ل 433).

دونالد جیلیز پیویایه قتجنشتاین که‌وتووته هه‌له‌وه له په‌رتووی تراکتاتوسدا کاتی خۆی پابه‌ند کردبوو به تیۆری واتاوه، ئه‌م تیۆره که‌مووکورتی هه‌یه به‌نسبه‌ت تیۆری دوومه‌وه که له په‌رتووی " تووژینه‌وه فله‌سه‌فیه‌کاندا" خستی به‌رده‌ست. چونکه واتای وشه‌کان به پپی لۆجیکی به کاره‌پنان ده‌گۆری یان به پپی پیویست، بۆیه ناکرێ یان ناتوانین له بن واتای وشه‌یه‌ک دلیا بین گه‌ر نه‌زانین بۆ چ مه‌به‌ست و له چ کاتیکدا به‌کارهاتوو، چونکه وشه هه‌لگری یه‌ک واتا نییه، به‌لکو به پپی مه‌به‌ست و رووداو واتای ده‌بیت یان واتا ده‌به‌خشی. لیره‌وه ده‌توانین بلین وشه میتافیزیکیه‌کان له نیو ده‌سته‌واژه‌کاندا و اتا‌کانیان به پپی لۆجیکی به کاره‌پنانیان ده‌گۆری له دەربریندا دەراره‌ی هه‌ر بابته‌یک بیت.

ئامانجی قتجنشتاین له تراکتاتوس بریتیه له "تیگه‌یشتن له بونیاد هزر و سنوری هزرین" له ریگی خویندنه‌وه و شیکردنه‌وه‌ی بۆ زمان و بونیادی زمان. "سه‌ره‌تا ئیمه گه‌ر بابته و سنوری بابته‌تی خۆمان دیاری نه‌که‌ین ئه‌وه گومان هه‌یه بکه‌وینه نیو جیهانیکی نادیار و ئالوزه‌وه، ده‌که‌وینه ئه‌ودیی سنوره‌وه، گوزارشت له بۆچوونه‌کانمان ده‌که‌ین وا ده‌زانین راستن. بۆیه ئامانجی یه‌که‌می دیاریکردنی سنوریک بۆ بیرکردنه‌وه و سنوریک بۆ قسه‌کردن دەراره‌ی ئه‌وه‌ی بیرمان لێ کردوته‌وه، گه‌ر ئیمه نه‌زانین بیر له چی بابته‌یک ده‌که‌ینه‌وه ئه‌وه چۆن بزاین ئه‌وه‌ی ده‌ری دهرین راستن یان نا؟ به‌لام ئایا چۆن سنور بۆ بیرکردنه‌وه دا دهنریت؟

دوای ئه‌وه‌ی زانیمان سه‌باره‌ت به‌و بابته‌انه‌ی شیایو بیرکردنه‌وه‌ن ئه‌وانه‌ی شیایو بیرکردنه‌وه‌ن، ده‌توانین سنوری بۆ بیرکردنه‌وه‌کان دیاری بکه‌ین و خۆمان پابه‌ند که‌ین به‌و سنوره‌وه.

لیره‌دا ده‌لێت: "سه‌رجه‌م ئه‌وانه‌ی شیایو بیرکردنه‌وه‌ن شیایو ئه‌وه‌ن گوزارشتیان لێ بکری به‌روونی، وه سه‌رجه‌م ئه‌وانه‌ی شیایو وتن ئه‌وه‌ی شیایو ئه‌وه‌ن به‌روونی بوتریت". که‌واته کاتیک وتاره‌کانمان روون و ئاشکران، که وه‌سفی شته‌کان و رووداوه‌کان به‌روونی بکه‌ن بۆ ئالوزی، وتار له ده‌سته‌واژه‌ پیکهاتوو، ئه‌وانیش یان ده‌بێ راست بن یان چه‌وت، راست و چه‌وتی ئه‌وانیش جیهانی دهره‌وه‌یه‌کلای

ده کاته وه. که واته ئیمه ده توانین قسه له سه ر جیهان بکهین، به لام کام جیهان؟ نه و جیهانه له چی پیکهاتوه؟

ده لیت جیهان بریتیه له کۆی رووداوه کان، نه و رووداوه نه ییش له ناو جیهاندا هه ن، هه ر وتار و قسه کردنیک ده رباره ی هه ر رووداویک له ده ره وه ی نه و جیهانه بی واتا ده بی ت، چونکه قسه کان و وتاره کان بو نه وه ی واتایان هه بی ت نه وه ده بی وه سفی شته کانی ناو جیهان بکات به ده سته واژه کان، ده سته واژه کانیش ده بی به های راست و چه وت له خو بگرن، که واته نه و جیهانه ی بابه ته کانی ده که ونه ده ره وه ی وه سفکردن، ده سته واژه کانی بی نرخ و بی واتا ده بن، چونکه ناتوانین راست و چه وتیان دیاری بکهین له بهر نه بوونی هاوتا له ده ره وه.

لای قهتجنشتاین، واتای ده سته واژه په یوه ندی به به های ده سته واژه که نیه، به واتای نه وه ی، هه ر کاتیک ده سته واژه راست بی ت ده بی واتای هه بی ت، هه ر کاتیک چه وت بی ت نابی واتای هه بی ت. که واته ده توانین له واتای ده سته واژه تی بگهین بی نه وه ی بزانیین راسته یان ناراسته، چونکه تیگه یشتن له واتای ده سته واژه په یوه سته به تیگه یشتن له بونیاد زمانه که. بو یه مه رچی راست و چه وتی ده سته واژه کان بریتیه له هه بوونی هاوتای ده سته واژه کان له جیهانی ده ره وه. واتا هه ر کاتیک ده سته واژه یه ک پیکهاته که ی هاوتای نه بوو له جیهانی ده ره وه نه و ناراسته به لام بی واتا نیه، چونکه ئیمه باس له یه کیک له دو خه کانی جیهان ده کهین که شیاوه هه بی ت، بو یه گه ر نه بوو نه وه ناراست ده بی، واتا پیشتی نه و فۆرم و یناکردنه بو جیهان هه بو، له ئیستادا نیه. یان نه وه ی ئیمه ده رباره ی جیهان باسی ده کهین وا نیه.

که واته بی واتایی ده سته واژه کان بریتیه له وه ده سته واژه انه ی باس له دو خیک ده کهن بو جیهان که مه حاله هه بی ت یان هه بو بی ت. نموونه "ئاسمان ساماله و هه وره". جیاوازه له گه ل نه وه ی که بلین "ئاسمان یان ساماله یان هه وره".

نه نجام:

1- قهتگنشتاین له تراکتاتۆس دا هه ولی نه وه ی داوه که فه لسه فه ی کلاسیک ره ت بکاته وه چونکه پی پی وابه کیشه فه لسه فه ییه کان له نه نجامی خراب به کاره یینانی زمانه وه سه ریانه له داوه وه نه یان توانیوه زمانیکی ته واو لۆجیکی به کاره یینین بو یه دوو جاری نه م کیشه فه لسه فه ییانه بونه ته وه.

٢- قهنگشتاين به شيكى سه ره كى له بيروبوچوونه لوجيكه كانى ده رباره ي زمان و زمانىكى سيمبۆلى له شاكارى تراكتاتؤسدا ده ربرپوه و رهنگى رشتووه ، كه تا ئيستاش ئه م شاكاره بو تويزه رانى بوارى فه لسه فه زور ته مومزاويه و نا روونه ، چونكه ده ربرين و گوزاره كانى كورت و ئالؤزن و ناتوانى به ته واوى له ناوه رووك و ئامانجيان تيبگه ين.

٣- ئامانجى سه ره كى قهنگشتاين له تراكتاتؤسدا دياريكردنى سنورى هزر و بىركردنه وهيه، بىركردنه وه له وشتانه ي كه ده توانرئيت پشت راست بكرئنه وه به لگه ي ساغكردنه وه يان هه بيت له جيهانى ده رووه .

٤- قهنگشتاين يه كيك بووه له وه فهيله سوفانه ي كه به چرى ره خنه ي له ره وتى ميتافيزيكي له ميژووى فه لسه فه دا گرتوه به هه موو جوړيك هه ر بوچوون و جوړه ده سته واژه يه ك كه به لاي ميتافيزيكا چووبيت ره تىكردوته وه ته نانه ت به يوچ و بى ماناي داناوه چونكه ئه و پيى وابوو ئه م جوړه ده سته واژانه له رووى دارشتنى زمانه وه ناته وااون و ناتوانى به هاى راست يان چه وت به سه ردا ساغ بكرئنه وه و اتا لوجيكى نين. ده سته واژه لوجيكه كان ده كه ونه ده رووه ي سنوورى زمانه وه.

ليستى سه رچاوه كان:

- 1- حسن حسين صديق، دور الميتافيزيقا في بناء النظرية العلمية، دار نينوى للنشر و التوزيع، سوريا، 2014.
- 2- دونالد جيليز، فلسفه العلم في القرن العشرين، ترجمه، حسين على، دار التنوير للطباعة و النشر و التوزيع، بيروت، 2009.
- 3- محمود رجب، الميتافيزيقا عند الفلاسفه المعاصرين، منشأه المعارف بالاسكندريه، 1970.
- 4- رشيد الحاج صالح، النظرية المنطقية عند كارناب، وزاره الثقافه، الهيئه العامه السوريه للكتاب، دمشق، 2008.
- 5- ساميه عبدالرحمن، الميتافيزيقا بين الرفض و التأييد، مكتبه النهضه المصريه، القايره، 1993.
- 6- لودوفيج قهنگشتاين، رساله منطقيه فلسفيه، ترجمه، عزمى اسلام، مكتبه الانجلو المصريه، 1968.
- 7- اسامه على حسين الموسيقى، المفارقات المنهجية في فكر زكى نجيب محفوظ، المجلس الوطنى للثقافه والفنون، الكويت، 2002.
- 8- كارل بوبر، المشكلان الاساسيان في نظرية المعرفة، ترجمه: نجيب الحصادى، جداول للنشر و الترجمة و التوزيع، لبنان، 2018.

- 9- لۆدقیك فتگنشتاین، توپژینه‌وه‌یه‌کی لۆجیکی فه‌لسه‌فه‌ی "تراکتاتۆس"، وه‌رگیران، د.حمید عزیز، چاپخانه‌ی په‌نجه‌ره-تاران، 2015.
- 10- نه‌وزاد جه‌مال، میتافیزیک له‌ رێه‌وی سه‌رده‌مدا، چاپخانه‌ی موکریان (هه‌ولیر) ٢٠١٤.

Wittgenstein's Theory of Metaphysical Expression and Meaning Analytical Research

Nala Fareed Ibrahim

Philosophy Department, College of Arts, Salahaddin University, Erbil, Kurdistan Regin, Iraq
Nala.fareed@gmail.com

Hassan Hussein

Philosophy Department, College of Arts, Salahaddin University, Erbil, Kurdistan Regin, Iraq
Hassan.25@uor.edu.krd

Keywords: Expression, Clarification, Meaning, Science, Metaphysics, Theory of Meaning.

Abstract

The problem of metaphysics is one of the philosophical issues of the current era, especially for the analytic philosopher (Ludwig Wittgenstein), who clearly defends phrases with meanings against phrases without meanings in his book (Tractatus). Metaphysical expressions are one of the issue that Wittgenstein considered as a reason for the absence of an analogue and images of its components in the external world, describing it as meaningless and at the same time describing it as without sign and significance. An attempt was made to resolve this problem through a logical analysis of language and expressions, so that the phrase with meaning is the one of that is subject to conjugation and has an analogy in the external world and speaks directly about facts and phenomena within this world, otherwise all expressions are meaningless if these conditions are not met. At the same time, the values of correctness and error of expressions were linked to their ability to conjugate. Any expression and expression that is not subject to recognition of its value as true or false

is unscientific and falls outside the meaning. Metaphysical expressions do not meet this condition, so they are considered meaningless and without reference.

ملخص:

تعتبر مشكلة الميتافيزيقا واحدة من المسائل الفلسفية في العصر الحديث، خصوصا عند الفيلسوف التحليلي " لودفيج فتنجشتاين" حيث تناول مشكلة المعنى " اي معنى القضايا" من خلال كتابه " رسالة منطقية- فلسفية"، لقد دافع في كتابه عن تلك القضايا الحاصلة على المعنى في مقابل قضايا خالية من المعنى و الدلالة. وكانت القضية الميتافيزيقية واحدة من تلك القضايا الخالية من المعنى. كون هذه القضايا لا يوجد لها ما يطابق صورتها المنطقية و الواقعية في العالم الخارجي، لهذا اعتبره خالية من المعنى و الدلالة في ان واحد. لقد حاول فتنجشتاين ان يحسم مشكلة معنى و صدق القضية الميتافيزيقية من خلال منهجه في التحليل المنطقي للغة و مكوناتها، حيث توصل الى ان القضية ذات المعنى هي تلك القضية القابلة على التحقق التجريبي و التأكد من صحتها و صدقها و ان يكون لها ما يقابله في العالم الخارجي من احداث" أي ان القضية يجب ان يتحدث عن امور موجودة و محسوسة في العالم الخارجي" و إلا كانت خالية من المعنى. كما نجد في نفس الوقت ان صدق و كذب القضايا مرتبطة بقدرتها على التأكد منها من خلال منهج التحقق التجريبي، وبعكس هذا نجد ان القضايا الغير القابلة للتحقق من صدقها او كذبها، فانها تكون قضايا لاعلمية، بل خالية من المعنى و الدلالة، حيث تعتبر القضايا الميتافيزيقية واحدة من تلك القضايا " اللاعلمية و الخالية من المعنى و الدلالة" لانها لا تستوفي شرط التحقق التجريبي و التأكد من مطابقتها مكوناتها مع ما يتحدث عنها في العالم الخارجي.